

The Role of external factors in the formation and strengthening of the Taliban group

Smanh Saeedi sina foroozesh   Majidreza Rajabi

1. PhD Student, Faculty of Literature and Humanities, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. E-mail

smanhsydy228@gmail.com

2. (Corresponding author) Associate Professor, Faculty of Literature and Humanities, Science and Research Branch, Islamic Azad University,

Tehran, Tehran, Iran. E-mail s.foroozesh@iau.ir

3. Assistant Professor, Faculty of Literature and Humanities, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email:

mr.rajabi@iauctb.ac.ir

Article Info

Extended Abstract

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 25 Aug 2025

Received in revised

form: 31 Aug 2025

Accepted: 17 Oct 2025

Published online:

6 Nov 2025

Key word:

Taliban,

Afghanistan,

United States of America,

Saudi Arabia,

Pakistan,

Soviet Union,

People's Republic of China.

Abstract

The emergence and subsequent dominance of the Taliban in Afghanistan during two distinct periods (1996–2001 and 2021–present) cannot be fully understood without considering a complex interplay of internal and external factors. This article aims to examine the decisive influence of foreign actors in the rise and consolidation of Taliban control over Afghanistan. The central hypothesis posits that strategic interventions by external powers—particularly the United States, Saudi Arabia, and most critically Pakistan—played a pivotal role in shaping the Taliban’s trajectory.

This research employs a historical, qualitative, and analytical approach, drawing on archival and library-based data, as well as credible sources from established academic databases. Findings suggest that external factors—including the Soviet military presence, the ideological confrontation between communism and religious beliefs, and coordinated support from the US, Saudi Arabia, and Pakistan—were instrumental in enabling the Taliban’s emergence and consolidation. By examining these dimensions, this study clarifies the significant role of foreign actors in Afghanistan’s political transformations and deepens understanding of the historical and geopolitical context underpinning the phenomenon.

Introduction

Located east of Iran, Afghanistan occupies a strategic position bordering the former Soviet sphere, the rapidly rising power of China, and nuclear-armed Pakistan. Historically referred to as the “Heartland,” control over Afghanistan provides a geopolitical advantage, offering leverage over major regional powers such as China, Russia, and Iran. Its strategic significance has consistently attracted international and regional actors, both

directly and indirectly, creating a contemporary iteration of the “New Great Game.”

Despite this context, existing research has not comprehensively analyzed the critical role of foreign factors in the Taliban’s formation and rise. During the late 19th and early 20th centuries, Afghanistan’s isolationist policies ensured limited political independence but simultaneously hindered social and economic development. Given its geography, Afghan neutrality is largely impractical, drawing the country inevitably into regional and global power rivalries. This paper employs an analytical-historical framework to address this gap by elucidating the mechanisms through which external dynamics facilitated the Taliban’s success.

Materials and Methods

This study utilizes a historical methodology with a qualitative and analytical approach. Data were collected primarily through archival and library research, including systematic analysis of documents, books, and credible datasets from authoritative databases. The study focuses on a critical examination of historical events and the actions of key state and non-state actors to identify causal links between foreign interventions and the rise of the Taliban movement.

Discussion and Results

The findings indicate that the convergence of multiple foreign interventions created conditions that enabled the Taliban’s rise and persistence:

A. The Soviet Invasion (1979) and Its Aftermath
The Soviet invasion provided the Mujahideen with advanced military training and fostered transnational networks of fighters from across the Muslim world (“Arab-Afghans”). The conflict boosted militant morale by demonstrating that a superpower could be defeated and facilitated an ideological shift, strengthening ties between Wahhabism/Salafism (supported financially by Saudi Arabia) and the military branch of the Muslim Brotherhood. This period of international jihad laid the foundation for subsequent extremist movements.

B. Pakistan: The Primary External Driver
Pakistan’s intervention was driven by multiple strategic objectives:

The Durand Line: Pakistan sought to maintain the colonial-era Durand Line, which Afghanistan historically rejected. This unresolved border dispute and the aspiration for Pashtunistan enabled groups such as the Taliban to operate across the porous frontier.

Strategic Depth Against India: Afghanistan serves as strategic depth for Pakistan, acting as a buffer and staging ground against India. Islamabad aimed to install a dependent, ideologically aligned government (the Taliban) to neutralize Indian influence while disregarding the Pashtunistan issue.

Countering Iranian Influence: Pakistan supported the Taliban to curb Iran's influence, particularly after the Mujahideen victory elevated Iranian-backed factions.

C. Saudi Arabia: Ideological and Financial Support
Saudi Arabia's involvement aimed to assert leadership in the Islamic world, counter Soviet and Iranian regional influence, and spread Wahhabi/Salafi ideology (often via the Deobandi school in Pakistan). The Kingdom provided substantial funding for the Afghan jihad and post-conflict reconstruction, primarily for religious schools (madrasas) and Islamic centers rather than industrial infrastructure. Support for Arab-Afghans directly reinforced Salafi and extremist ideology within Afghan militant ranks.

D. The United States: Geopolitical and Economic Interests
US involvement evolved over time:

Cold War Era (1980s): Seeking to contain the Soviet Union and avenge the Vietnam defeat, the US provided extensive financial and military support to the Mujahideen via Pakistan's ISI.

Post-Soviet Era (1990s): With the discovery of Central Asian energy reserves, US priorities shifted to economic interests (TAPI pipeline security) and political objectives (curbing Iranian influence). The US covertly supported or tolerated the Taliban through Pakistan and Saudi Arabia as a stabilizing force in the region, while publicly condemning human rights abuses to manage domestic and international perception.

E. China: Security and Economic Considerations
China's engagement in Afghanistan stems from security and economic concerns. Beijing fears that instability may embolden Uyghur separatists (e.g., ETIM) near its borders. Economically, Afghanistan provides access to natural resources and aligns with China's Belt and Road Initiative. Through the Shanghai Cooperation Organization (SCO), China has expanded diplomatic, security, and economic engagement to safeguard its strategic interests.

Conclusion

This study concludes that foreign interventions—including Soviet military engagement, Gulf state ideological and financial support, and Western and regional geopolitical and economic strategies—have played a central role in the emergence and

---

consolidation of extremist groups such as the Taliban in Afghanistan. The interaction of these external factors with Afghanistan's internal vulnerabilities created fertile ground for the Taliban's rise. Sustained ideological, logistical, and financial support from Pakistan and Saudi Arabia, combined with the strategic tolerance of the United States, were not peripheral but pivotal variables shaping contemporary Afghan history.

References

- Abdoli, A., Jahani-Rad, H., & Moradi, B. (1402). *Afghanistan post-9/11 and the security of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Andishkadeh International Relations Press.
- Andishmand, M. A. (1386). *What is the solution to Pakistan's interference?* Kabul: Saeed Publishing.
- Ansari, K. B. A. (1382). *Afghanistan on fire: The oil factor*. Kabul: Miwand.
- Eskandari, M. (1402). *An introduction to religious currents in Afghanistan*. Tehran: Majma-e Jahani Taqrib Mazahib Islami.
- Farzin-Nia, Z. (1380). *Pakistan*. Tehran: Ministry of Foreign Affairs, Political and International Research Center.
- Fernand, A. (1339). Afghanistan or the convergence of manat and dollar. (A. M. Amiri, Trans.). *Yaghma Journal*, 13(7).
- Fiayaz, M. E. (1387). *Pashtunistan: The political challenge between Afghanistan and Pakistan*. Qom: Masoumin Publications.
- Goler, A., & Stahl, A. (1383). The new Great Game in Central Asia and Afghanistan: Strategic resources. (S. Taqizadeh, Trans.). *Central Asia and Caucasus Studies Quarterly*, 4(47).
- Harrison, S. S., & Verdon, D. (1379). *Afghanistan behind the scenes: The opportunity lost*. (A. Shafaei, Trans.). Tehran: Al-Mahdi International Publishing.
- Hashimi-Moghadam, A. (1400). *Why Afghanistan is important (for Iran)*. Tehran: Strategic Book.
- Huntington, S. (1999). *The clash of civilizations and the remaking of world order*. New York: Simon and Schuster.
- Jalalzadeh, S. M. (1396). The impact of strategic (2012) and security (2014) agreements on Afghanistan's relations with neighboring countries under international law. *Siasat Quarterly*, 4(13).
- Dehshiar, H. (1390). *US foreign policy in Afghanistan*. Tehran: Mizan Publishing.
-

- Rahmani, N., & Hosseini, A. (1391). *After isolation: A study of Afghanistan's foreign policy*. Kabul: Center for Strategic Studies.
- Rahimi, S. (1391). *Afghanistan's geopolitics in the twentieth century*. Kabul: Saeed Publishing.
- Rashid, A. (1381). *Taliban, women, mafia trade, and the grand oil project in Central Asia*. (N. Khandaq, Trans.). Tehran: Ghalam Publishing.
- Sancharaki, F. (1399). *Obstacles to establishing an effective government in Afghanistan post-2001*. Tehran: Kalkin Publishing.
- Sarafraz, M. (1390). *The Taliban movement: From rise to decline*. Tehran: Soroush, IRIB.
- Safari, G. (1395). *Taliban*. Tehran: Institute for Ideological Studies, Noor.
- Abbaszadeh-Fathabadi, M. (1387). Soviet forces' invasion of Afghanistan and the emergence of Al-Qaeda. *Political and Economic Information Journal*, 258.
- Afifi, Z. (1432 AH). *Osama bin Laden*. Cairo: Dar al-'Ilm al-'Arabi.
- Emad Nadaf. (1381). *Osama bin Laden: One among a billionaire*. (O. Izadpanah, Trans.). Tehran: Abed Publishing.
- Mojdeh, V. (1387). Power games in Afghanistan and the formation of the Taliban. Interview by M. Ataei. *Cheshmandaz Iran*, 53.
- Nourian, R. (1383). The first joint Iran-Afghanistan roundtable. *Central Asia and Caucasus Studies Quarterly*, 13(46).
- Fiayaz, M. E. (1387). *Pashtunistan: The political challenge of Afghanistan and Pakistan*. Qom: Ma'soumin Publications.
- Mohammadi, G.-M. (1388). *Pashtunism as a factor of Afghanistan's destruction*. Kabul: Saeed Publishing.
- Wa'zi, H. (1389). *Dispersed identities*. Tehran: Strategic Studies Center, Ministry of Foreign Affairs.
- Temana, F. (1378). *New Afghanistan and Iran's national interests: An Afghan perspective*. Tehran: Strategic Studies Research Institute.
- Pouly, M., & Duran, K. (1380). *Who is Bin Laden?* (M. Mirma'zi, Trans.). Tehran: Rozaneh.
- Farzanehpour, H., Yousufzai, N., & Bakhshi, A. (1397). Analyzing Iran-Afghanistan trade relations from a political economy perspective, 2001–2018. *Political Science Research Journal*, 13(2).
-

Abdali, A., Jahani-Rad, H., & Moradi, B. (1402). *Afghanistan post-9/11 and Iran's security*. Tehran: Andishkadeh International Relations Press.

Online Sources

Emad Nadaf. (2022, April 6). Wahhabism and Taliban: What is the difference? *BBC Persian*. <https://www.bbc.com/persian>
Etemad, N. (2020, July 6). Don't turn Afghanistan into a Wahhabi school. *Jomhor News*. <https://www.jomhornews.ir>
BBC Persian. (n.d.). Saudi Arabia issues a blank check for an Islamic center in Kabul. <https://www.bbc.com/persian>
Madani, H. (n.d.). Why I am worried about Saudi blank checks. *Jomhor News*. <https://www.jomhornews.ir>
Islamic Cultural Assembly of Afghanistan. (2014, November 29). Establishing the "King Abdullah" center as a shelter for terrorists and extremist groups. *IQNA*. <https://www.iqna.ir>
Tasnim News. (n.d.). Establishing the "King Abdullah" center as a shelter for terrorists and extremist groups. <https://www.tasnimnews.com>

Cite this article: Smanh Saeedi & sina foroozesh & Majidreza Rajabi (2025) *The role of external factors in the formation and strengthening of the Taliban group*. *Journal of Historical Researches of Iran and Islam*, vol 19, No.37, Pages:136-167.

 10.22111/jhr.2025.52665.3811

© The Author: **Smanh Saeedi & sina foroozesh & Majidreza Rajabi**
Publisher: University of Sistan and Baluchestan

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

نقش عوامل خارجی در شکل‌گیری و تقویت گروه طالبان در افغانستان

سمانه سعیدی^۱ و سینا فروزش^۲ و مجیدرضا رجبی^۳

۱. دانشجوی دکتری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران. smanhsydy228@gmail.com
۲. دانشیار، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). s.faroozesh@iau.ir
۳. استادیار، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. mr.rajabi@iauctb.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۳/۰۵/۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۹/۰۷/۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۰۴/۰۸/۱۴۰۴

تاریخ انتشار: ۱۵/۰۸/۱۴۰۴

واژه‌های کلیدی:

طالبان،

افغانستان،

ایالات متحده آمریکا،

عربستان،

پاکستان،

اتحاد جماهیر شوروی،

جمهوری خلق چین.

ظهور جریان طالبان در افغانستان و تسلط آنان بر این کشور، در میان احزاب و گروه‌های سیاسی مختلف، در دو مقطع زمانی ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۱ و ۲۰۲۱ تاکنون، نمی‌تواند بدون توجه به مجموعه‌ای از عوامل داخلی و خارجی تحلیل شود. مسئله اصلی این مقاله، یافتن این پرسش اساسی است که عوامل موثر خارجی بر ظهور طالبان و تسلط آنان بر افغانستان چیست؟ فرضیه اصلی این تحقیق بر این مبنا استوار است که دخالت کشورهای خارجی، از جمله ایالات متحده، عربستان سعودی و به‌ویژه پاکستان، نقش تعیین‌کننده‌ای در ظهور و تسلط این گروه بر کشور افغانستان ایفا کرده است. به دلیل ماهیت تاریخی این مقاله، رویکرد غالب آن، کیفی و تحلیلی است که با به‌کارگیری روش گردآوری اسناد و منابع به‌صورت کتابخانه‌ای و استفاده از داده‌های معتبر موجود در پایگاه‌های اطلاعاتی انجام شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که عوامل خارجی، شامل متغیرهایی نظیر حضور ارتش سرخ در خاک افغانستان و رویارویی کمونیست‌ها با باورهای دینی مردم افغانستان، همچنین دخالت ایالات متحده و پشتیبانی عربستان سعودی و پاکستان، از جمله عواملی هستند که موجب ظهور و تسلط گروه طالبان بر افغانستان شده‌اند. مقاله حاضر ضمن تحلیل ابعاد مختلف این موضوع، تلاش دارد تا روشن‌گر نقش کلیدی عوامل خارجی در تحولات افغانستان باشد و به درک بهتر زمینه‌های تاریخی و سیاسی این پدیده کمک کند.

استناد: سعیدی، سمانه فروزش، سینا و رجبی، مجیدرضا (۱۴۰۴) نقش عوامل خارجی در شکل‌گیری و تقویت گروه طالبان در افغانستان، پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام، پاییز و زمستان، ۱۴۰۴، دوره ۱۹، شماره ۳۷، ص: ۱۶۷-۱۳۶.

doi 10.22111/jhr.2025.52665.3811

© نویسندگان . سمانه سعیدی و سینا فروزش و مجیدرضا رجبی

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

مقدمه

افغانستان کشوری راهبردی است که در منطقه آسیا نقش مهمی ایفا می‌کند. این کشور با همسایگان خود، از جمله کشورهای شمالی که همگی بخشی از بلوک شوروی سابق و حیات خلوت روسیه معاصر محسوب می‌شوند، ارتباطات پیچیده‌ای دارد. همسایه شرقی افغانستان، چین، با مرزی باریک و کوچک، به سرعت به یک ابرقدرت در عرصه بین‌المللی تبدیل شده است. از سوی دیگر، پاکستان به‌عنوان همسایه جنوبی افغانستان، به‌عنوان یک قدرت هسته‌ای در منطقه شناخته می‌شود که در طی چندین دهه روابط تنش‌آلودی با هند داشته و در حال نزدیک شدن به عربستان سعودی است. به این ترتیب، افغانستان به‌عنوان «هارتلند» نقطه‌ای ژئواستراتژیک محسوب می‌شود که می‌توان از آن برای مهار کشورهای نظیر چین، روسیه و ایران بهره‌برداری کرد. اداره و کنترل افغانستان به معنای تسلط بر بخشی از آسیای مرکزی و شاید فراتر از آن است. بنابراین، منطقی است که عوامل بین‌المللی و منطقه‌ای مختلف تلاش کنند تا با تأکید بر منافع خود، به‌طور مستقیم یا با اتخاذ استراتژی‌های غیرمستقیم، بر کشورهای دیگر تأثیر بگذارند و به اهداف خود از طریق میانجی‌گری در افغانستان دست یابند. مفهوم «بازی بزرگ» تاریخی به‌خوبی شناخته شده است؛ اما با فروپاشی شوروی، «بازی بزرگ جدیدی» شکل گرفت که نیازمند بررسی دقیق‌تر است. (گلر، آرماندو. استاهل، آلبرت، ۱۳۸۳: ۷۸)

بررسی‌ها و تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد که علی‌رغم مطالعات بسیاری که در زمینه ظهور و قدرت‌گیری طالبان در افغانستان صورت گرفته است ما کمتر به نقش عوامل خارجی در ظهور و تسلط طالبان در افغانستان بصورتی جامع و آکادمیک پرداخته شده است. براین اساس این پژوهش با رویکرد تحلیلی-تاریخی و از طریق گردآوری منابع معتبر می‌کوشد تا با تحلیل ابعاد مختلف این موضوع، به تبیین نقش کلیدی عوامل خارجی در در تحولات افغانستان معاصر و ظهور و تسلط

طالبان پرداخته و زمینه‌های تاریخی و سیاسی این پدیده و تأثیرات آن بر تاریخ و سیاست این کشور را روشن سازد.

به باور فرنان اگر چه دولت مرکزی افغانستان دو دهه پایانی سده نوزدهم و دو دهه آغازین سده بیستم توانست با سیاست انزوایی که در پیش گرفته، تا حدودی استقلالش را از مداخله‌های استعمارگرانی چون دولت انگلیسی هند به دست آورد، اما همین انزوایی از تحولات اجتماعی و رشد اقتصادی پیشگیری نموده و به گسترش ترس در ذهنیت ایستای مردمان این جامعه از ابتکارات فنی و نوآوری‌ها دامن زد. از سوی دیگر و با توجه به موقعیت این کشور «از لحاظ جغرافیایی، بی‌طرفی افغانستان مفهوم زیادی ندارد.» (فرنان، ابرژنوا، ۱۳۳۹: ۳۵۳-۳۴۸) و بنابراین خواسته یا ناخواسته پای این کشور به مسائل منطقه‌ای و رقابت قدرت‌های جهانی در منطقه باز شده و پیامدهایش را چشیده است. حتی گاهی افغانستانی‌ها خودشان مایل به حضور و دخالت کشورهای همسایه هستند. برای نمونه عصمت الهی، استاد دانشگاه کابل در سال ۱۳۸۳ به این نکته اشاره دارد که: مردم افغانستان اگرچه علاقه‌ای به حضور نیروهای نظامی خارجی در کشورشان ندارند، اما در شرایط کنونی [۲۰۰۴-۲۰۲۱] اگر آن‌ها نباشند، طالبان جایشان را می‌گیرند. ضمن اینکه در نبود امنیت، دختران افغانستانی در کشورهای آسیایی و اروپایی خرید و فروش می‌شدند. (نوریان، رضا، ۱۳۸۳: ۲۲۴-۱۹۹)

مداخلات خارجی در افغانستان: از امپریالیسم تا جنگ علیه تروریسم

تاریخ افغانستان مملو از مداخلات قدرت‌های بزرگ است. رقابت بر سر نفوذ در این کشور، به ویژه پس از فروپاشی شوروی، ابعاد جدیدی یافت. پاکستان، با توجه به هم‌مرزی با افغانستان و وجود جمعیت قابل توجه پشتون در هر دو کشور، همواره در امور داخلی افغانستان مداخله داشته است. یکی از دلایل اصلی دخالت پاکستان، جلوگیری از شکل‌گیری دولتی متحد در افغانستان و بهره‌برداری از اختلافات قومی بوده است. پاکستان از طالبان به عنوان ابزاری برای پیشبرد اهداف خود در منطقه، از جمله تضعیف نفوذ ایران و هند، استفاده کرد.

عربستان سعودی نیز با انگیزه‌های ایدئولوژیک و سیاسی، از طالبان حمایت کرد. این کشور با تأسیس مدارس دینی وهابیت در پاکستان و افغانستان، به دنبال گسترش نفوذ ایدئولوژیک خود در منطقه است.

آمریکا نیز با هدف دسترسی به منابع انرژی آسیای مرکزی و مقابله با نفوذ ایران، از این تحولات حمایت کرد. هرچند به صورت مستقیم از طالبان حمایت نکرد، اما از طریق پاکستان و عربستان سعودی، به این گروه کمک‌های مالی و تسلیحاتی رساند. (سرافراز، محمد، ۱۳۹۰: ۹۸)

گلر و استاهل دو دسته عامل خارجی در افغانستان را از یکدیگر جدا می‌کنند: کشورهای همسایه که با افغانستان هم مرز بوده و کم و بیش در امور آن نفوذ و دخالت دارند. او همه همسایگان افغانستان را در این دسته نام می‌برد (بی‌آنکه به توضیح درباره نقش هر یک بپردازد). دسته دوم، قدرت‌های جهانی هستند که به دلایل گوناگون در افغانستان نقش بازی می‌کنند. در زیر، مهم‌ترین کشورهایی که در افغانستان نفوذ دارند، به ویژه آن‌هایی که حضورشان در افغانستان به نوعی مرتبط با ایران و اثرگذار بر کشورمان باشد، از هر دو دسته شرح داده می‌شود. (گلر، آرماند، استاهل، آلبرت، ۱۳۸۳: ۸۸-۸۷)

دینامیک‌های بیرونی شکل‌گیری و قدرت‌گیری طالبان در افغانستان

۱. پاکستان؛ عامل خارجی پیش‌ران شکل‌گیری طالبان

پاکستان همسایه‌ای است که با داشتن بیشترین مرزهای مشترک با افغانستان بیش از ۲۴۳۰ کیلومتر بیشتر این مداخله و دست‌اندازی را در افغانستان طی چند دهه اخیر داشته و هنوز هم دارد. این کشور از براندازی کودتای شهنواز تنی - حکمتیار - علیه رژیم دکتر نجیب ۱۳۶۸ش ایجاد و راه‌اندازی تحریک طالبان و اعزام افسران و سربازان پاکستانی به داخل افغانستان در حمایت از طالبان علیه دولت قانونی این کشور گرفته و پناه دادن به طالبان و القاعده در خاک پاکستان تسلیح و تجهیز و آموزش و اعزام مجدد آن‌ها به افغانستان تا تمام انواع دستگاه تخریب و توطئه علیه افغانستان را مرتکب شده است. اسناد و شواهد در این زمینه بسیار گویا و انکارناپذیر است.

علت یا علل مداخله پاکستان در امور افغانستان و توطئه‌های پایان‌ناپذیر این کشور چیست؟ چرا پاکستان دست از دسیسه علیه ملت افغانستان بر نمی‌دارد و چه اهدافی را از این دست‌اندازی‌ها تعقیب می‌کند؟ جستجو در منابع تاریخی و تحولات سیاسی - امنیتی دهه‌های اخیر نشان می‌دهد

که پاکستان چند هدف مشخص و روشن دارد و می‌کوشد با اعمال فشار و در تنگنا قرار دادن افغانستان این اهداف و خواسته‌های خود را بر افغانستان بقبولاند. برخی تحلیل‌گران و تاریخ‌نگاران روی یک عامل (خط دیورند) تأکید بیش از حد کردند که به نظر نمی‌رسد این عامل به تنهایی تمام دشمنی و رفتار خصمانه پاکستان و افغانستان را تعریف و توجیه نماید. «هرچند عدم حل این مشکل و عدم اولویت‌گذاری بررسی آن، در سیاست‌های داخلی و خارجی افغانستان یکی از عوامل مداخله‌های مداوم پاکستان و سیاست‌های خصمانه این کشور نسبت به افغانستان به شمار می‌آید، اما این موضوع همچنین به سیاست عمق راهبردی پاکستان در منطقه نیز مرتبط است.» (رحمانی، نرگس، ۱۳۹۱: ۱۷۶)

۱.۲ اهداف پاکستان در افغانستان

الف: خط دیورند و تنش‌های تاریخی میان افغانستان و پاکستان

خط دیورند، مرزی است که در سال ۱۸۹۳ میان افغانستان و هند بریتانیا ترسیم شد و پس از استقلال پاکستان، به مرز میان این دو کشور تبدیل شد. این خط مرزی از دیرباز یکی از اصلی‌ترین عوامل تنش و اختلاف میان افغانستان و پاکستان بوده است. حاکمان افغانستان پس از عبدالرحمن خان، همواره بر نامشروع بودن خط دیورند و لزوم بازپس‌گیری مناطق پشتون‌نشین واقع در آن سوی این خط، اصرار ورزیده‌اند. این مطالبه که به عنوان «داعیه پشتونستان» شناخته می‌شود، به یکی از محورهای اصلی سیاست خارجی افغانستان تبدیل شد و در دوره حکومت محمد ظاهر شاه و داوود خان به اوج خود رسید. پاکستان نیز که خط دیورند را به عنوان مرز بین‌المللی خود می‌پذیرد، همواره تلاش کرده است تا این خط را حفظ کند و از هرگونه تغییری در آن جلوگیری نماید. این امر منجر به مداخلات مکرر پاکستان در امور داخلی افغانستان و حمایت از گروه‌های مخالف دولت مرکزی افغانستان شده است. (همان، ص ۱۷۴)

توافقنامه دیورند از نام سر هنری مارتیمر دیورند وزیر خارجه هند بریتانیایی گرفته شده است که در ۱۲ نوامبر سال ۱۸۹۳ به عنوان رئیس هیئت دولت انگلیسی هند این توافقنامه را بر سر تعیین مرزهای شرقی و جنوبی افغانستان با امیر عبدالرحمان به امضا رساند. (فیاض، محمد اسحاق، ۱۳۸۷: ۳۲) مسئله پشتونستان، به عنوان یکی از پیچیده‌ترین و طولانی‌مدت‌ترین اختلافات مرزی در منطقه، همچنان سایه سنگینی بر روابط افغانستان و پاکستان افکنده است. داعیه پشتونستان، مبنی

بر الحاق مناطق پشتون‌نشین پاکستان به افغانستان، از دیرباز مورد توجه سیاست‌گذاران هر دو کشور بوده است.

وجود خط دیورند، که به عنوان مرز رسمی میان دو کشور شناخته می‌شود، جمعیت پشتون را به دو بخش تقسیم کرده است. این تقسیم‌بندی، نه تنها به هویت جمعی پشتون‌ها آسیب رسانده، بلکه به پایداری مرز و امنیت منطقه نیز لطمه زده است. از سوی دیگر، اتحاد پشتون‌ها در دو سوی مرز، می‌تواند تهدیدی برای امنیت ملی پاکستان و ثبات سیاسی افغانستان تلقی شود.

در این میان، گروه‌های مسلحی مانند طالبان، با بهره‌گیری از شرایط موجود در مناطق مرزی، به فعالیت‌های خود ادامه می‌دهند. عدم پذیرش خط دیورند توسط افغانستان، به این گروه‌ها امکان داده است تا به راحتی در دو سوی مرز تردد کرده و به عملیات‌های خود ادامه دهند. (رحیمی، سردار، ۱۳۹۱: ۳۰۵)

با وجود تلاش‌ها برای بهبود روابط دوجانبه، تنش‌ها میان افغانستان و پاکستان همچنان ادامه دارد. مسئله خط دیورند به عنوان یکی از عوامل اصلی اختلاف، حل نشده باقی مانده و هر دو کشور از ارائه راه‌حل‌های عملی خودداری می‌کنند.

اقدامات پاکستان در بی‌ثبات‌سازی افغانستان، از جمله حمایت از گروه‌های مخالف دولت مرکزی، نشان‌دهنده عدم جدیت این کشور در برقراری روابط حسنه است. توافقات میان دو کشور غالباً ماهیت تبلیغاتی دارند و به منظور فریب افکار عمومی صورت می‌گیرند. (سانچارکی، فاضل، ۱۳۹۹: ۲۱۵)

ب: خط دیورند: نداخل تاریخ، هویت و سیاست

مسئله خط دیورند، مرزی استعماری میان افغانستان و پاکستان، به دلایل تاریخی و سیاسی، همچنان به عنوان یکی از چالش‌های اصلی در روابط دو کشور باقی مانده است. عدم اجماع در میان نخبگان افغان بر مشروعیت این خط، به ویژه در میان نخبگان پشتون، به دلیل گره خوردن آن با هویت ملی و سیاسی این قوم، منجر به اختلافات داخلی و خارجی شده است. (فیاض، ۱۳۸۷: ۳۳-۳۴)

دلایل تداوم این اختلافات عبارتند از:

- هویت ملی: خط دیورند برای بسیاری از پشتون‌ها نماد تقسیم ملت است.
- سیاست داخلی: این مسئله به عنوان ابزاری برای کسب مشروعیت سیاسی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

- تأثیرات منطقه‌ای: دخالت قدرت‌های خارجی در امور داخلی افغانستان و پاکستان بر پیچیدگی مسئله افزوده است. (محمدی، غلام محمد، ۱۳۸۸: ۹)

براین اساس می‌توان اولین عامل را موضوع بازپس‌گیری خط دیورند دانست. زیرا آگاهان روابط بین‌الملل و اقوام غیرپشتون بر این باورند که افغانستان باید ادعای بازپس‌گیری خط دیورند را کنار گذاشته و مرزهای کنونی با پاکستان را به رسمیت بشناسد. آنان تأکید می‌کنند که باید تمام توان خود را برای حفاظت از این مرزها به کار گیرد و از خیال تحقق‌ناپذیر پشتونستان پرهیز کند، زیرا پشتون‌های آن سوی مرز نیز چنین آرزویی ندارند. بنابراین، بررسی و حل مسئله خط دیورند و ادعای پشتونستان باید در اولویت برنامه‌های دولت و شورای ملی افغانستان قرار گیرد. (حسینی، رحمانی، حسینی، عباس، ۱۳۹۱: ۱۸۳)

در جامعه‌شناسی سیاسی اقوام غیرپشتون، منازعه دیورند به‌عنوان ابزاری برای تضعیف موقعیت سیاسی و اجتماعی آنان تلقی می‌شود. در عوض، حامیان قومی این دیدگاه را خیانت ملی می‌دانند. این منازعه به چالشی جدی تبدیل شده که تکمیل دولت-ملت در افغانستان را مختل کرده است. منازعه دیورند هویت ملی افغانستان را تحت تأثیر قرار داده و نیاز به مرزهای مشخص برای شکل‌گیری هویت ملی و دولت-ملت را برجسته می‌کند. (واعظی، حمزه، ۱۳۸۹: ۲۴۳)

دومین عامل مداخله پاکستان در افغانستان، تقابل با هند بر سر کشمیر است. (فیاض، ۱۳۸۷: ۳۰-۲۲) پاکستان افغانستان را به‌عنوان عمق راهبردی خود می‌نگرد و تلاش دارد آن را به حیاط خلوتی برای تأمین منافع خود تبدیل کند. سرمایه‌گذاری‌های اسلام‌آباد هدفمند بوده و بر ایجاد دولتی وابسته تأکید دارد. این سیاست، موسوم به «عمق راهبردی»، به منظور جلوگیری از محاصره هند و تسهیل عقب‌نشینی نیروهای پاکستانی در صورت جنگ طراحی شده است. (سانچاکی، ۱۳۹۹:

برای تحلیل سیاست خارجی پاکستان نسبت به افغانستان، نقش هند است. پاکستان با هند مشکلات مرزی دارد و تلاش می‌کند خود را هم‌سطح با این کشور بزرگ‌تر از نظر جمعیت و منابع اقتصادی قرار دهد. از این رو، روابط با هند همواره بر سیاست‌های پاکستان در قبال افغانستان تأثیرگذار بوده است. به عبارتی، افغانستان برای پاکستان در تقابل با هند، موقعیتی راهبردی محسوب می‌شود. (رحمانی، نرگس، حسینی، عباس، ۱۳۹۱: ۱۷۴)

دولت پاکستان همواره نگران شکل‌گیری یک دولت ملی در افغانستان بوده و تنها بر روی کارآمدن یک دولت اسلام‌گرای مذهبی که مسئله پشتونستان را نادیده بگیرد، تمرکز داشته است. به همین دلیل، اسلام‌آباد به شدت از حکمتیار به عنوان رهبر اسلام‌گرای رادیکال حمایت کرده و تلاش کرده تا با کسب شناسایی رسمی برای طالبان از جامعه جهانی، منافع راهبردی خود را به این گروه تحمیل کند. (همان، ص ۱۷۶) شاید بتوان گفت که سنگینی سایه هندوستان، در سوق دادن پاکستان به سوی اوضاع کنونی نقشی برجسته داشته است. (دهشیار، ۱۳۹۰: ۱۰۹) پاکستان، پس از وقایع ۱۱ سپتامبر و فروپاشی امارت اسلامی افغانستان، با چالش حفظ نفوذ خود در این کشور روبرو شد. تقویت ائتلاف شمال به رهبری حامد کرزی و روابط نزدیک آن با قدرت‌های منطقه‌ای نظیر هند، ایران و روسیه، نگرانی اسلام‌آباد را از احیای نفوذ سنتی پشتون‌ها و تضعیف جایگاه خود برانگیخت. لذا، پاکستان به منظور حفظ موازنه قدرت در افغانستان و پیشبرد اهداف منطقه‌ای خود، به حمایت از گروه‌های افراطی روی آورد. (اندیشمند، محمد اکرام، ۱۳۸۶: ۲۶۲)

سومین عامل مداخله پاکستان در افغانستان، ایران است. نفوذ پاکستان در افغانستان عمدتاً از طریق گروه‌هایی نظیر طالبان صورت می‌گیرد. این وضعیت در سال‌های اخیر به منبع اصلی تنش میان دو کشور تبدیل شده است. در حالی که افغانستان و اخیراً ایالات متحده، پاکستان را حامی اصلی طالبان می‌شمارند، اسلام‌آباد این ادعا را به‌طور مداوم رد می‌کند. (هاشمی مقدم، امیر، ۱۴۰۰: ۹۹) استراتژی پاکستان درباره افغانستان، برگرفته از سیاست ژنرال ضیاءالحق بوده است که، با فرصتی که حمله شوروی در افغانستان در اختیارش قرارداد، بتواند هم از شکل‌گیری پشتونستان ادعایی افغانستان پیش‌گیری کند، هم بدون دردسر بتواند سه میلیون پناهنده افغانستانی را از

پاکستان به کشورشان باز گرداند، و هم بتواند یک قدرت همسو با خود در افغانستان روی کار بیاورد. (همان، به نقل از: قدیری، ۱۳۷۷: ۱۷)

براساس گزارش‌های موجود، پاکستان که در جریان جنگ‌های مجاهدین با شوروی، میانجی غرب و مجاهدین بود، سلاح‌های غربی فرستاده شده برای مجاهدین را دریافت کرده و به جای آن سلاح‌های فرسوده خود را به مجاهدین داد و به این شیوه، سیستم نظامی خود را نوسازی کرد؛ هم چنان که ادعا شده بخشی از دلارهای فرستاده شده از سوی غرب برای مجاهدین نیز در پاکستان مصرف می‌شد. (تمنا، فرامرز، ۱۳۷۸: ۶)

پاکستان به جز اینکه از طریق قدرت یافتن در افغانستان می‌توانست معادلات مناطق جنوب آسیا که به سود هند و به زیان این کشور بود را، تا حدودی به سود خود معطوف کند، می‌توانست هم چنین احزاب اسلام‌گرای تندروی پاکستانی که خواهان برپایی حکومت اسلامی در پاکستان بودند را نیز متوجه افغانستان نماید. (همان، ص ۱۵)

به طور کلی حضور هرچه بیشتر پاکستان در افغانستان، به دلایلی همچون رقابت محورهای ترانزیتی چابهار، و بندرعباس در ایران با کراچی و گوادر در پاکستان و هم چنین هم پیمان بودن پاکستان با آمریکا و عربستان به زیان ایران است. (یوسف زهی، نادر، ۱۳۹۷: ۲۰۸) اما «ایران در طول هشت سال جنگ با عراق، از جریان‌های افغانستان دورمانده بود؛ بنابراین پاکستان از چنین فرصت‌هایی استفاده خوبی کرد.» (مژده، وحید، ۱۳۸۷: ۶۸) نزدیکی‌های فرهنگی و زبانی ایران و افغانستان، پتانسیل ایجاد روابطی مبتنی بر همگرایی را فراهم می‌آورد. با این حال، مداخلات پاکستان به منظور تضعیف نفوذ ایران در افغانستان، این پتانسیل را به چالش کشیده است.

پس از پیروزی مجاهدین در افغانستان، برهان‌الدین ربانی تلاش نمود تا روابط نزدیک‌تری با ایران برقرار نماید. این امر با استراتژی پاکستان که به دنبال ایجاد نفوذ در افغانستان و مقابله با ایران بود، در تضاد قرار داشت. در نتیجه، پاکستان با حمایت از گروه‌های مخالف دولت، از جمله حزب اسلامی حکمتیار، به دنبال براندازی دولت ربانی برآمد.

پس از ناکامی حکمتیار، پاکستان به حمایت از طالبان روی آورد. این گروه با ایدئولوژی افراطی خود، نه تنها تهدیدی برای دولت افغانستان، بلکه برای امنیت منطقه نیز محسوب می‌شد. حمایت

پاکستان از طالبان نشان‌دهنده اراده این کشور برای حفظ نفوذ در افغانستان و جلوگیری از گسترش نفوذ ایران در این کشور بود.

اهمیت جغرافیایی پاکستان و نقش این کشور در تأمین نیازهای لجستیکی نیروهای بین‌المللی مستقر در افغانستان، بر نفوذ پاکستان در تحولات این کشور افزوده است. این امر نشان می‌دهد که پاکستان از موقعیت ژئوپلیتیکی خود برای پیشبرد اهداف استراتژیک خود در منطقه استفاده می‌کند. (جلال زاده، سیدمجتبی، ۱۳۹۶: ۶۱)

۲. عربستان سعودی؛ عامل خارجی پیشران شکل‌گیری طالبان

اشغال افغانستان توسط اتحاد جماهیر شوروی، بستر مناسبی را برای شکل‌گیری جنبش‌های جهادی فراهم آورد. حمایت‌های گسترده عربستان سعودی از مجاهدین افغان، علاوه بر ابعاد ایدئولوژیک، اهداف ژئوپلیتیکی نیز دنبال می‌کرد. عربستان با حمایت از مجاهدین، به دنبال تقویت جایگاه خود در جهان اسلام، مقابله با نفوذ شوروی و ایران، و گسترش ایدئولوژی وهابیت در منطقه بود. بدین ترتیب، جنگ افغانستان به عرصه‌ای برای رقابت‌های قدرت‌های منطقه‌ای تبدیل شد. (اسکندری، ۲۲۹-۲۳۰: ۱۴۰۲)

عربستان سعودی به منظور مقابله با نفوذ ایران در کشورهای عربی نظیر لبنان، سوریه، عراق و یمن، تلاش می‌کند افغانستان را به حوزه نفوذ خود تبدیل کند. هاشمی مقدم چهار دلیل اهمیت افغانستان برای سعودی‌ها را بیان می‌کند که عبارتند از:

- افغانستان بخشی از جهان اسلام است و عربستان به دنبال رهبری این حوزه است.
- رقابت با ایران باعث شده تا افغانستان به میدان نفوذ و رقابت تبدیل شود.
- حمایت از سیاست‌های پاکستان به عنوان هم‌پیمان راهبردی.
- ترویج سلفی‌گری در این کشور. (هاشمی مقدم، ۱۴۰۰: ۹۷)

از میان چهار دلیل مطرح‌شده، دلیل دوم به‌ویژه حائز اهمیت است؛ عربستان به دنبال جبران نفوذ ایران در کشورهای عربی از طریق افغانستان است. این دلایل دارای همبستگی هستند؛ به‌طور مثال، ترویج سلفی‌گری (دلیل چهارم) می‌تواند به تقویت جبهه‌ای علیه نفوذ ایران منجر شود. با این حال، برخی نظرات مخالف وجود دارد. به‌عنوان نمونه، مؤده معتقد است که ایران نگرانی‌های

بی‌موردی درباره نفوذ وهابیت در افغانستان دارد. عربستان از تمامی گروه‌های سنی حمایت می‌کند و با توجه به رواج مذهب سنی حنفی در افغانستان، احتمال پذیرش وهابیت توسط افغان‌ها کم است. (مژده، ۱۳۸۷: ۶۹)

الف. مراحل ورود عربستان به افغانستان

ورود عربستان به افغانستان به درخواست آمریکا و در دو مرحله صورت گرفت. (عفیفی، زینب، ۱۴۳۲: ۱۰) مرحله اول، غیرمستقیم و از طریق نیروهای پاکستانی بود که عربستان به ترویج دیوبندیسم پرداخت. پس از کودتای کمونیستی و اشغال شوروی، مجاهدین افغان تحت آموزش دیوبندی‌ها در پاکستان قرار گرفتند و تفکر وهابیسیم به آنان منتقل شد.

مرحله دوم، ورود مستقیم عربستان بود که شامل حمایت‌های مالی و تسلیحاتی و سپس کمک‌های مالی برای بازسازی افغانستان بود. این کمک‌ها معمولاً جهت‌دار بودند. به عنوان مثال، در سال ۱۳۹۹، سفیر عربستان اعلام کرد که این کشور ۳۰ میلیون دلار برای ساخت یک شفاخانه و صد مدرسه دینی در افغانستان تخصیص داده است. این اقدام عربستان سؤالاتی را در میان مردم افغانستان ایجاد کرده است؛ چرا که آنان می‌پرسند اگر هدف همکاری است، چرا به جای مدارس دینی، دانشگاه‌ها و کارخانه‌های صنعتی نمی‌سازد؟ (اعتماد، نرگس ۱۳۹۹: ۱۲۴)

دولت عربستان سعودی برای تأمین هزینه‌های احداث و اداره این مرکز، بودجه‌ای نامحدود در اختیار گذاشته است. برآورد اولیه هزینه ساخت این مجموعه آموزشی-فرهنگی بین ۴۵ تا ۱۰۰ میلیون دلار تخمین زده می‌شود. اگرچه قرارداد اولیه این پروژه در دولت پیشین افغانستان منعقد شده بود، اما مراحل اجرایی آن در دولت طالبان به پیشرفت قابل توجهی رسیده است. هر دو دولت، هدف از ایجاد این مرکز را ترویج «اسلام معتدل» اعلام کرده‌اند. مقامات امنیتی دولت پیشین افغانستان بر این باور بودند که احداث این مرکز می‌تواند از گرایش جوانان افغان به گروه‌های افراطی و تروریستی جلوگیری کند. با این حال، با توجه به سابقه عربستان سعودی در حمایت از گروه‌های افراطی و تلاش برای گسترش نفوذ سیاسی در منطقه، بسیاری از ناظران نسبت به اهداف واقعی عربستان سعودی در افغانستان ابراز نگرانی می‌کنند. برخی کارشناسان معتقدند که این مرکز می‌تواند به پایگاهی برای ترویج وهابیت در افغانستان تبدیل شود و به این ترتیب، بر امنیت منطقه،

به‌ویژه جمهوری اسلامی ایران، تأثیر منفی بگذارد. مجمع فرهنگی انقلاب اسلامی افغانستان نیز در این رابطه هشدار داده است. همچنین، احداث بزرگترین دانشگاه اسلامی توسط عربستان سعودی در ننگرهار، این نگرانی‌ها را تشدید کرده است. فقر و ویرانی‌های ناشی از جنگ در افغانستان، زمینه را برای نفوذ ایدئولوژی‌های افراطی فراهم کرده است و عربستان سعودی از این فرصت برای گسترش نفوذ خود در این کشور بهره می‌برد. (اسکندری، ۱۴۰۲: ۲۳۳)

ب. همکاری پاکستان و عربستان در افغانستان:

پس از سقوط دولت نجیب‌الله (۱۹۹۶م/ ۱۳۷۵ش) و فروپاشی شوروی (۱۹۹۱م)، روابط عربستان و پاکستان بر پایه سیاست مشترک در افغانستان شکل گرفت. این همکاری شامل سه دوره زمانی است:

- ۱۹۹۴-۱۹۹۲: عربستان و پاکستان به حمایت از حزب اسلامی به رهبری گلبدین حکمتیار پرداختند و تلاش کردند تا این حزب در درگیری‌های افغانستان پیروز شود.
- پس از ۱۹۹۹: با کودتای پرویز مشرف، روابط دو کشور ادامه یافت.
- سفرهای مشرف به عربستان: سفر پرویز مشرف به عربستان در ژوئن ۲۰۰۰ و مارس ۲۰۰۹ نشان‌دهنده صمیمیت روابط بود.
- در دوره مشرف، همکاری اقتصادی و نظامی گسترش یافت که شامل توافقنامه تجاری ۲۰۰۰، مشارکت در نمایشگاه تسلیحات کراچی و پروژه مشترک «تانک خالد» بود. همچنین، دو کشور در فوریه ۲۰۰۱ مانورهای مشترکی در آب‌های پاکستان انجام دادند. موافقت مشرف با تبعید نواز شریف به عربستان نیز دلیلی بر نزدیکی روابط این دو کشور است. (فرزین‌نیا، زیبا، ۱۳۸۰: ۲۳۰)

عرب - افغان ها و تقویت تفکر وهابی

آمریکا و عربستان علاوه بر استفاده از ظرفیت‌های داخلی افغانستان، حرکت‌ها و خیزش‌های مختلف بویژه، مذهبیه اسلامی، که در اقصی نقاط کشورهای اسلامی حتی اروپایی و غیره پدید آوردند و به طرز ماهرانه ای آن‌ها را به افغانستان سوق می‌دادند. (صفاری، غلامعلی، ۱۳۹۵: ۵۷)

ورود نیروهایی از دیگر کشورهای اسلامی که بعدها به «عرب - افغان» مشهور شدند، عامل دیگری در تقویت تفکر وهابی در افغانستان شد. زیرا بسیاری از عرب‌هایی که به افغانستان می

آمدند به اندیشه‌های سلفی و وهابی پایبند بودند. (عباس زاده فتح آبادی، مهدی، ۱۳۸۷: ۱۸) جهادگرایان افراطی به پاکستان رفتند تا از آن جا به مجاهدین افغان بیبوندند. در طی جنگ ده ساله تعداد این افراد از چند تن به هزاران نفر رسید. (پولی، میسایل، دوران، خالد، ۱۳۸۰: ۴۵) در آن زمان، پاکستان به سفارت‌خانه‌های خود دستور داد تا ویزای بدون قید و شرط برای داوطلبان جهاد صادر کنند. در خاورمیانه، گروه‌هایی نظیر اخوان المسلمین و اتحادیه مسلمانان جهان با حمایت مالی عربستان سعودی، اقدام به جذب نیرو کردند و آن‌ها را به پاکستانی‌ها معرفی کردند. منابع مالی این عملیات مستقیماً از عربستان تأمین می‌شد. آمریکا نیز به همکاری با ISI پاکستان، آموزش این نیروها را بر عهده داشت. نیروهای غیرافغانی تحت فرماندهی عرب‌ها در پایگاه‌های آموزشی با بودجه کشورهای عربی، به دلیل سواد و تجربه بالاتر، از کارایی رزمی بهتری برخوردار بودند. (صفاری، ۱۳۹۵: ۵۷)

احمد رشید در توصیف گذرگاه خیبر بین افغانستان و پاکستان می‌نویسد: در آوریل ۱۹۸۹، پس از خروج کامل روسیه از افغانستان، در مرز پاکستان، مأموران شبه‌نظامی با لباس‌های خاص ایستاده بودند. در این حین، کامیونی پر از مجاهدین به محل رسید که اعضای آن افغانی نبودند. این افراد شامل عرب‌های سفیدپوست، آسیای مرکزی و ایغورهای چین بودند که با تجهیزات نظامی مجهز شده بودند. تنها یک فرد افغانی به عنوان مترجم حضور داشت و سایرین به زبان‌های محلی صحبت نمی‌کردند. این گروه متنوع شامل افراد از کشورهای مختلف مانند الجزایر، مصر و کویت بود. (رشید، احمد، ۱۳۸۱: ۲۶۵-۲۶۴)

آمریکا و سایر کشورها از تجمع جهادگران خارجی در افغانستان و تمایل آن‌ها به جهاد خارج از کشور خود، به جای مبارزه با رژیم‌های مستبد داخلی، رضایت داشتند و به این روند کمک کردند. احمد رشید در کتاب خود اشاره می‌کند که بین سال‌های ۱۹۸۲ تا ۱۹۹۲، ۳۵۰۰۰ افراطی مسلمان از ۴۳ کشور اسلامی در کنار مجاهدین افغان به جهاد پرداختند. دولت ضیاء در پاکستان، صدها مدرسه جدید تأسیس کرد که به جذب ده‌ها هزار افراطی برای تحصیل و آموزش منجر شد. بیش از ۱۰۰۰۰۰ افراطی در کمپ‌های نزدیک پيشاور و افغانستان با یکدیگر آشنا شدند، آموزش دیدند

و تجربیات خود را به اشتراک گذاشتند. این تعاملات زمینه‌ساز ارتباطات تاکتیکی و ایدئولوژیک برای آن‌ها بود. (همان، ص ۲۶۷)

نیروهای مبارز افغانی در برخورد با نیروهای عرب افغان، که نوعاً تفکرات سلفی و وهابی داشتند، تحت تأثیر آنان قرار گرفتند و به تدریج کشیده شدند. کشاندن نیروهای مجاهد از دیگر کشورها به افغانستان توسط افراد خاصی صورت می‌گرفت، که نقش سه نفر در این زمینه برجسته تر از دیگران است.

اول: دکتر عبدالله یوسف عزام (۱۹۴۱) - (۱۹۸۹م) که یک مبارز فلسطینی بود. او که آموزش های مذهبی دیده بود و درجه دکترا در فقه اسلامی از دانشگاه الأزهر داشت، در سال‌های دهه ۱۹۸۰ با صدور فتوایی درباره واجب بودن جهاد در افغانستان، شور و شوق بسیاری از جوانان مسلمان را برانگیخت. (نداف، عماد، ۱۳۸۱: ۵۰)

عزام در ۱۹۸۴ در پیشاور و در منطقه مرزی میان پاکستان و افغانستان سازمانی با عنوان «مکتبه الخدمه» یا «اداره خدمات مجاهدان» برپا کرد که به کار جذب، تأمین مالی و آموزش نظامی داوطلبانی می‌پرداخت که از سراسر جهان اسلام به آنجا می‌آمدند و سپس به افغانستان فرستاده می‌شدند، «مکتبه الخدمه» در ۳۵ کشور و از جمله در آمریکا شاخه‌هایی داشت که به جذب جنگجویان داوطلب می‌پرداختند. شاخه این سازمان در آمریکا بیشتر در شهر بروکلین فعال بود. (عباس‌زاده فتح‌آبادی، ۱۳۸۷: ۱۸)

دوم: شیخ عمر عبدالرحمان، رهبر معنوی جماعت اسلامی مصر، پس از شهادت عبدالله عزام، به عنوان یکی از چهره‌های مؤثر در بسیج نیروهای جهادی در سطح بین‌المللی شناخته شد. وی با وجود نایبانی، در سفرهای متعدد به کشورهای اسلامی، جوانان را به پیوستن به مجاهدین در افغانستان فراخواند.

سوم - اسامه بن لادن، میلیاردر سعودی، نیز نقش بسزایی در جذب و پشتیبانی مالی از مجاهدین افغان ایفا نمود. بن لادن که در دانشگاه با اندیشه‌های اسلامی آشنا شده بود، جنگ افغانستان را فرصتی مناسب برای تحقق آرمان‌های جهادی خود یافت. وی با تأسیس کتابخانه الخدمه در پیشاور

و ایجاد اردوگاه‌های آموزشی متعدد، به سازماندهی و اعزام هزاران جنگجوی عرب به افغانستان پرداخت. (همان، ص ۱۹)

نقش اسامه به خصوص در کمک مالی به جهاد افغانستان بر ضد شوروی بسیار برجسته بود. از قول اسامه نقل شده که: «پدرم چهل سال در انتظار ظهور [حضرت] مهدی بود، او برای حضرت مهدی ۱۲ میلیون دلار اختصاص داده بود. چون پدرم وفات یافت و جهاد در افغانستان آغاز گردید؛ خانواده ما بعد از مشورت به این نتیجه رسیدند، که چون ظهور حضرت مهدی هنوز معلوم نیست و جهاد در افغانستان نیز به خاطر سربلندی اسلام است، بهتر است این پول در جهاد به مصرف برسد.» (مژده، ص ۶-۶۲) در زمان جنگ با شوروی این سه نفر بیشترین نقش را در تشویق جوانان دیگر کشورهای اسلامی به مهاجرت به افغانستان داشتند، اما مهاجرت جوانان دیگر کشورهای اسلامی به افغانستان بعد از شکست شوروی نیز متوقف نشد، به خصوص در دولت اول طالبان شدت یافت. در این دوران: «بعضی از مسلمانان که از وضع کشورهایشان ناراضی بودند، بی توجهی طالبان به خواست‌های جهانی را نوعی عصیان علیه نظم جهانی به رهبری آمریکا و غرب تلقی نموده و در خفا با آن ابراز همدردی می کردند. بسیاری این همدردی را بر زبان، اظهار نمی کردند، اما مبالغه‌ناگفتی پول به افغانستان سرازیر می شد و همراه با آن هزاران جوان سرخورده و مأیوس از وضع جهان اسلام، افغانستان را به چشم سرزمینی می دیدند که، سنگری علیه غرب است و در آنجاست که می توان از غرب انتقام گرفت. به همین منظور نیز برای انتقام از بیداد در فلسطین، در چیچنیا (چچن) در کشمیر تحت اشغال هند، و... راهی افغانستان می شدند.» (همان، ص ۹۳) یک ماه بعد از عمل طالبان در شکستن مجسمه‌های بودا، که نوعی بی توجهی به خواست غرب تلقی می شد، مهاجرت جوانان دیگر کشورهای اسلامی به افغانستان ده برابر شد. (همان، ص ۹۴) مهاجرت این گونه نیروهای تندرو از دیگر کشورها نقشی اساسی در به حرکت درآوردن ماشین جنگی طالبان داشت.

آمریکا نیز با اینکه با اسلام گرایی مخالف بود؛ اما خطر اسلام گرایان به خصوص اسلام گرایان از نوع عربستان را کمتر از خطر کمونیسم می دانست، لذا مجاهدین افغان را حمایت می کرد. خصوصاً که به گفته برنارد لوئیس از مشاوران بلند پایه دولت آمریکا در دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ اسلام گرایان

سیاسی هر چند اقتدار طلب و مستبد بودند اما ضد غربی نبودند چون خطر غرب را برای ارزش‌ها و منافع خود در آن دوران بزرگ نمی‌یافتند. (عباس‌زاده فتح‌آبادی، ص ۲۰)

بر این اساس، آمریکا خطر اسلام‌گرایان را کمتر از خطر کمونیست می‌دانست، لذا به تعبیر چامسکی قدرت گرفتن بن لادن و القاعده بهای پیروزی ایالات متحده بر اتحاد جماهیر شوروی در افغانستان بود. (همان) آمریکا برای مهار قدرت شوروی و نیز انتقام از شوروی به خاطر شکست در ویتنام، مجاهدین افغان را مورد حمایت مالی، تسلیحاتی و آموزشی خود قرار داد. البته مجاهدین عرب در عین اینکه کمک‌های آمریکا را دریافت کرده و از آن خوشحال بودند، ولی نمی‌خواستند خود را به آمریکا بفروشند. (همان، ص ۲۱)

در کتاب جنگ نوشته ساموئل هانتینگتون آمده است که: «در پشت سر ائتلاف مسجل سازمان‌های اسلام‌گرا، هدف، ترویج اسلام علیه تمام نیروهای غیر مسلمان است. این امر نیز میراثی از جنگجویان با تجربه و کاردان، اردوگاه‌های آموزشی و امکانات لجستیکی، شبکه‌های بغرنج فرا اسلامی مبتنی بر روابط سازمانی و شخصی، میزان قابل توجهی لوازم نظامی شامل ۳۰۰ تا ۵۰۰ موشک استینگر سیار، و مهم‌تر از همه حس خودسرانه قدرت و اعتماد به نفی بر آنچه که به دست آورده شده و وجود علاقه برای تحقق پیروزی‌های دیگر است.» (Huntington, Samuel, 1999)

احمد رشید می‌نویسد: «بیشتر افراطیون فکر می‌کردند اگر جهاد افغان یک ابر قدرت یعنی اتحاد جماهیر شوروی را شکست دهد، آیا نمی‌تواند ابر قدرت دیگر یعنی آمریکا و رژیم خودشان را شکست دهد؟» (رشید، ص ۲۶۹)

ایالات متحده آمریکا؛ عامل خارجی پیشران شکل‌گیری طالبان

مداخله فعال سرویس اطلاعات آمریکا (CIA) در افغانستان با ورود نیروهای اتحاد جماهیر شوروی به کابل برای حمایت از نظام کمونیستی در آن جا جدی شد؛ زیرا آمریکایی‌ها امیدوار بودند که مردم افغان به زودی مقامات اتحاد جماهیر شوروی را وادار خواهند کرد که به تدریج نیروهای خود را از افغانستان خارج سازند و به اراضی شوروی در آسیای میانه انتقال دهند. در اوایل دهه هشتاد در کنگره آمریکا ائتلافی به نام نیروهای ضربتی افغان تشکیل شد و هدف از تشکیل

این نیروها آن بود که از اتحاد جماهیر شوروی به خاطر کارهایی که در ویتنام انجام داده بود، انتقام گرفته شود؛ زیرا روس‌ها در مسئله ویتنام، انقلابی‌های ویت‌کونگ را که نیروهای آمریکایی را شکست دادند و خسارت‌های جانی و مالی سنگینی به آن‌ها وارد کردند، مورد حمایت قرار دادند. به این ترتیب به نظر آمریکایی‌ها افغانستان نمونه‌ای مناسب برای انتقام‌گیری از کمونیست‌ها محسوب می‌شد. (وردون دیه‌گو - هاریسون، سلیگ اس، ۱۳۷۹: ۱۹۸) این مسئله باعث شد که کنگره آمریکا کمک‌های خود را در دهه هشتاد به افغانستان دوچندان کند. اما اوضاع در دهه نود به دنبال پیروزی مجاهدین و ورود آن‌ها به کابل و فتح پایتخت افغانستان به طور کامل عوض شد و این امر علت‌های اقتصادی و سیاسی متعددی داشت که برخی از آن‌ها عبارت است از: اهداف اقتصادی آمریکا از حضور در افغانستان، حضور آمریکا در افغانستان در دهه نود عمدتاً به تأمین منابع انرژی مرتبط بود. با استقلال کشورهای آسیای میانه و شناسایی ذخایر نفت و گاز این منطقه، آمریکا به دنبال اجرای طرح انتقال انرژی از طریق افغانستان بود. اگرچه آمارهای اولیه نشان‌دهنده ذخایر قابل توجهی بودند، تحقیقات ایرانیان برآوردهای متعادل‌تری ارائه داد که اهمیت این ذخایر را افزایش می‌دهد.

تأمین مسیرهای انتقال انرژی به بازارهای جهانی از اهمیت بالایی برخوردار است. خطوط انتقال چین و روسیه به دلیل مسائل اقتصادی و سیاسی از گزینه‌ها حذف شدند. خطوط قفقاز و قرقیزستان نیز از نظر هزینه و امنیت مناسب نیستند. در این راستا، مسیر ایران به عنوان بهترین گزینه اقتصادی و امنیتی مطرح است، اما آمریکا افغانستان را به عنوان نقطه کلیدی برای انتقال نفت و گاز آسیای میانه می‌بیند. برخی بر این باورند که یکی از اهداف اصلی شکل‌گیری طالبان، تسهیل انتقال انرژی از طریق افغانستان بوده است. (سرافراز، ص ۸۷)

در پانزدهم ماه آوریل سال ۱۹۹۵م، وزارت امور خارجه آمریکا، شورای امنیت ملی و سازمان سیا، به طور مشترک، تیمی برای تحقیق در خصوص مقدار ذخایر نفت و گاز کشورهای حوزه دریای خزر و آسیای میانه تشکیل دادند.

از سوی دیگر مسئولان ترکمنستان نیز مذاکرات اولیه را با شرکت یونیکال آمریکا در خصوص احداث خط لوله انتقال گاز از ترکمنستان به پاکستان طریق افغانستان آغاز کردند. (انصاری، خواجه

بشیر احمد: ۱۳۸۲: ۶۵) اما اجرای این پروژه با دو مانع روبه رو بود، که یکی از این دو مانع، وجود حکومت مجاهدین در کابل، و دیگری فقدان امنیت در مسیر خط لوله گاز در افغانستان بود. هم‌زمان نصرالله بابر، وزیر کشور وقت پاکستان، طرح خود را تقدیم آمریکایی‌ها کرد؛ زیرا بابر می‌گفت طلاب مدارس دینی غیررسمی پاکستان که شمار آن‌ها بالغ بر سه هزار طلبه است، می‌توانند قدرت سیاسی و نظامی جدید و قابل توجهی تشکیل دهند که در عین آمادگی با هیچ کس مرتبط نباشد. در ۲۵ اکتبر سال ۱۹۹۹م، ترکمنستان و شرکت نفتی آمریکایی (یونیکال) با شرکت نفتی سعودی «دلنا» قرارداد مشترکی برای احداث خط لوله انتقال گاز ترکمنستان به پاکستان از طریق افغانستان منعقد کردند و قرار شد کار احداث خط لوله گاز با صرف هزینه دو میلیارد دلار و خط لوله نفت با چهار میلیارد دلار صورت بگیرد. اما امضای چنین قراردادی با فقدان امنیت در افغانستان بی‌معنا بود، زیرا خط لوله و هر مسیر ترانزیت دیگری نیازمند نیرو و ارتشی است که از آن پاسداری و محافظت کند.

لذا جنبش طالبان تنها قدرتی بود که از رضایت و تأیید سرویس اطلاعاتی «آی اس آی» پاکستان و سرویس اطلاعات آمریکا (سیا) و نیز دو شرکت «یونیکال»، آمریکا و «دلنا»ی عربستان سعودی برخوردار شد. پس از سیطره طالبان بر کابل در ۲۶ سپتامبر ۱۹۹۶م، کریس تاکریت، یکی از مسئولان شرکت یونیکال از دولت وقت آمریکا خواست که حکومت طالبان را به رسمیت بشناسد.

(financial Times. London. 3 October 1996rd)

بعد از این مسئله رابین رافائیل معاون وزیر امور خارجه آمریکا در امور آسیا، گفت: «باید به صورت رسمی به وجود طالبان به عنوان جنبشی مردمی و قدرتی که استقامت و پایداری خود را ثابت کرده است، اعتراف شود.» (انصاری، ص ۶۵) برخی از تحلیل‌گران عقیده دارند که زلمای خلیل زاد افغانی الاصل که بعدها نماینده ویژه رئیس‌جمهوری آمریکا و سفیر این کشور در افغانستان شد، نقش ویژه‌ای در تشکیل جماعت طالبان و پیروزی‌های آن در افغانستان داشت. خلیل زاد که واسط دهه نود در شرکت نفتی - پژوهشی - تحقیقاتی کمبریج فعالیت می‌کرد تحقیقی برای شرکت نفتی یونیکال آمریکایی انجام داد و این تحقیق مشتمل بر طرح احداث خط لوله‌ای به طول ۸۹۰ میل و با هزینه ۲ میلیارد دلار برای انتقال ۹/۱ میلیارد متر مکعب گاز طبیعی از ترکمنستان به

پاکستان بود. هم چنین خلیل زاد فرستاده طالبان را که به آمریکا سفر کرده بود، همراه خود به تگزاس برد و تلاش می کرد طرح شرکت نفتی یونیکال را محقق کند. (همان، ص ۱۷۵)

اهداف سیاسی آمریکا از حضور در افغانستان

مداخله آمریکا در افغانستان و تغییر حمایت از گروه‌های جهادی به سمت طالبان، نیازمند بررسی دقیق است. در آن زمان، ایالات متحده و پاکستان به دنبال تضعیف نفوذ جمهوری اسلامی ایران در افغانستان بودند. برهان‌الدین ربانی و احمد شاه مسعود، رهبران تاجیک، روابط خوبی با ایران داشتند و این وضعیت برای آمریکا و هم‌پیمانانش مطلوب نبود.

به همین دلیل، این کشورها سرمایه‌گذاری‌های قابل توجهی برای شکل‌گیری جریانی جدید که مخالف نفوذ ایران باشد، انجام دادند. از این رو، طالبان به عنوان نتیجه تلاش‌های هدفمند برای محدود کردن نفوذ جمهوری اسلامی در افغانستان و آسیای میانه شکل گرفت. برخی تحلیلگران، از جمله پیتر مارسدن، این نظریه را تأیید می‌کنند و بر این باورند که انگیزه اصلی آمریکا در حمایت از طالبان، منافع اقتصادی و ژئوپولیتیکی مرتبط با نفت آسیای میانه بوده است. (پی‌نوشت: سرافراز، ص ۹۰)

با وجود حمایت پنهانی ایالات متحده از طالبان، این کشور نمی‌خواست به عنوان شریک نقض حقوق بشر و پایمال کردن حقوق زنان افغان شناخته شود. به همین دلیل، آمریکا به ظاهر از رفتارهای ظالمانه طالبان انتقاد می‌کرد. این سیاست دوگانه نمی‌تواند بر رابطه آمریکا با طالبان و نقش آن در تقویت این جنبش سرپوش بگذارد. انگیزه اصلی آمریکا از پنهان‌کاری، اجتناب از واکنش منفی افکار عمومی غرب در صورت افشای این همکاری بود. در حقیقت، ایالات متحده امیدوار بود که طالبان مجاهدین را شکست دهد و بر افغانستان تسلط یابد تا چهره واقعی اسلام را از طریق این گروه و ایدئولوژی‌های افراطی‌اش مخدوش کند و نفوذ جمهوری اسلامی ایران را در این کشور کاهش دهد. (همان، ص ۹۱)

تهاجم نظامی شوروی به افغانستان

در ۲۷ دسامبر ۱۹۷۹، ارتش شوروی به افغانستان حمله کرد. این اقدام به دلیل عدم صلاحیت حفیظ‌الله امین برای حفظ منافع شوروی و درخواست کمک از سوی دولت افغانستان انجام شد.

پس از قتل امین، بیرک کارمل به ریاست جمهوری منصوب شد و جنگ مجاهدین علیه رژیم کمونیستی شدت گرفت.

احمد شاه مسعود، فرمانده برجسته مجاهدین، موفق به حفظ کنترل «دره پنجشیر» در برابر نیروهای شوروی شد. با تغییرات سیاسی در شوروی و استعفای کارمل، توافق ژنو در ۱۵ آوریل ۱۹۸۸ منجر به خروج نیروهای شوروی از افغانستان در ۱۵ فوریه ۱۹۸۹ شد.

این جنگ ده‌ساله منجر به کشته شدن یک میلیون افغان و پناهندگی ۵ میلیون نفر به ایران و پاکستان شد. با خروج شوروی، دوره‌ای جدید از بحران آغاز شد که به تأسیس حکومت طالبان توسط ملا محمد عمر در ۱۹۹۴ انجامید. طالبان از ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۱ بر بخش‌های وسیعی از افغانستان حاکم بودند. نهایتاً، با حمله آمریکا در ۲۰۰۱، حکومت طالبان سرنگون و حامد کرزای به رهبری افغانستان منصوب شد. (عبدلی و دیگران، ۱۴۰۲: ۵۴)

تأثیر جنگ افغانستان بر ظهور و توسعه گروه‌های تندرو اسلامی

- جنگ افغانستان با شوروی تأثیرات عمده‌ای فراتر از مرزهای این کشور داشت. مهم‌ترین پیامدهای آن عبارتند از:
  - کسب مهارت نظامی: مجاهدین در این جنگ به مهارت‌های نظامی قابل توجهی دست یافتند.
  - آشنایی بین‌المللی: نیروهای مجاهد از نقاط مختلف جهان اسلام با یکدیگر آشنا شدند.
  - ایجاد شبکه‌های ارتباطی: این جنگ زمینه‌ساز پیوندهای شبکه‌ای میان مجاهدین در دوره پس از جنگ شد.
  - تقویت انگیزه: موفقیت در شکست شوروی و حکومت وابسته، روحیه مجاهدین را تقویت کرد.
  - دگرگونی در اسلام‌گرایی: جنگ، پیوندی مستحکم میان وهابیت و شاخه نظامی اخوان المسلمین ایجاد کرد؛ به تعبیر فواز جرجیس، جهاد جهانی نتیجه پیوند نیل مصر و بیابان عربستان بود. (همان، ص ۲۱)

گرایش برخی مجاهدین افغان به وهابیت: شراکت با نیروهای سلفی و حمایت‌های رژیم وهابی عربستان، موجب گرایش برخی مجاهدین افغان به تفکر سلفی و وهابی شد. این تأثیرات در گروه‌هایی چون حزب اسلامی گلبدین حکمتیار، حزب اسلامی یونس خالص، حزب اتحاد اسلامی عبدالرسول سیاف و طالبان مشهود است.

حزب اسلامی گلبدین حکمتیار، که منشعب از «نهضت جوانان مسلمان» بود، بیشترین کمک‌ها را از عربستان و پاکستان دریافت کرد. حزب اسلامی یونس خالص نیز انشعابی از حزب حکمتیار است که گرایش‌هایی به سلفی‌گری دارد. یونس خالص، عالم دیوبندی و تحصیل‌کرده الأزهر، پس از پیوستن به طالبان، به یکی از چهره‌های شیعه‌ستیز تبدیل شد.

حزب اتحاد اسلامی، تأسیس شده توسط عبدالرسول سیاف، اگرچه به وهابیت متهم نمی‌شود، اما گرایش سلفی وی قابل انکار نیست. این حزب در نبردهایی با «حزب وحدت اسلامی» شیعی درگیر شد. همچنین، جامعه‌الدعوة به رهبری شیخ جمیل الرحمن، یکی دیگر از گروه‌های با گرایش وهابی بود که پس از عقب‌نشینی شوروی، امارت اسلامی را در کنر اعلام کرد. شیخ جمیل الرحمن در سال ۱۹۹۲ به قتل رسید. (نظامی، سید عبدالله، ۱۴۰۱: ۶)

طالبان ترکیبی از دیوبندیسم، وهابیت و پشتون‌پسند است. گرایش به وهابیت در میان نیروهای طالبان یکسان نیست. همچنین، درون طالبان افرادی وجود دارند که با وهابیت مخالفت می‌کنند. بر اساس گزارش‌ها، اخیراً استخبارات طالبان شماری از وهابی‌ها را در ننگرهار، قندهار و تخار بازداشت کرده است. این مخالفت‌ها به ارتباط وهابیت با داعش برمی‌گردد، زیرا طالبان داعش را دشمن خود می‌دانند. مولوی رحیم‌الله، مفتی کلیدی طالبان، در بیانیه‌ای اظهار کرده است: «داعش و وهابیت هیچ تفاوتی ندارند» و وهابی‌ها طالبان را به خرافات متهم می‌کنند. (اسکندری، ص ۲۴۰) در افغانستان، گروه‌هایی نظیر «جیش السلفیه»، «جیش الهدی» و «جماعت الدعوه» وجود دارند که به وهابیت نسبت داده می‌شوند. این گروه‌ها در سال ۲۰۰۷ با ملا محمد عمر، بنیان‌گذار طالبان، بیعت کردند اما در سال ۲۰۱۴ به داعش پیوستند. با وجود تلاش‌های وهابیان، موفقیت چندانی در جذب اهل تسنن افغانستان نداشته‌اند. این ناکامی عمدتاً به دو دلیل است: نخست، حنفی بودن

مذهب فقهی اکثریت مردم افغانستان که با مذهب حنبلی وهابیت سازگاری ندارد؛ و دوم، نفوذ طریقت‌های صوفی که با خشکی وهابیت در تضاد است. (همان)

رویکرد چند وجهی جمهوری خلق چین در افغانستان

الف: اهداف و ملاحظات امنیتی

منافع استراتژیک چین در افغانستان بر محور دسترسی به منابع، حمایت از پاکستان در برابر هند، و کاهش تهدیدات شبه‌نظامیان اسلام‌گرا استوار است. (CRS Report RL33001) نگرانی اصلی پکن، یاری رساندن شبه‌نظامیان، به‌ویژه اعضای گروه ETIM، به اقلیت اویغور است. چین، به‌عنوان سازمان‌دهنده اصلی سازمان همکاری شانگهای (SCO)، از طریق دالان واخان در حال توسعه زیرساخت‌های دسترسی است. از سال ۲۰۱۲، چین مشارکت امنیتی خود را افزایش داده و نقش میانجی بالقوه را در فرایند مصالحه بر عهده گرفته است. (Small, 2012)

ب: دیپلماسی و تعهدات نظامی

در سپتامبر ۲۰۱۲، چین توافقات امنیتی و اقتصادی امضا کرد که شامل تعهد به آموزش و تأمین مالی در افغانستان بود (Small, 2012)، و پیشنهاد آموزش نیروهای امنیتی در دانشگاه‌های PLA را داد. در اکتبر ۲۰۱۴، پکن میزبان رئیس‌جمهور غنی بود و با آموزش ۳۰۰۰ نیروی دیوان‌سالاری و تأمین ۳۳۰ میلیون دلار کمک دوجانبه موافقت کرد. این دیدار با تلاش‌های دیپلماتیک برای پیشبرد حل و فصل سیاسی از طریق سفر مقامات طالبان (با همراهی پاکستان) به چین همراه بود. (Wong, 2015) در مارس ۲۰۱۷، حضور سربازان چینی به عنوان بخشی از نیروی مشترک ضد تروریسم در افغانستان تأیید شد. (Snow, 2017)

ج. انگیزه‌های اقتصادی و طرح «یک کمربند، یک جاده»

بسیاری از کارشناسان، انگیزه اصلی فعالیت‌های چین را اقتصادی می‌دانند. (CRS conversations, 2007) چین بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۴، حدود ۲۵۵ میلیون دلار کمک اقتصادی ارائه کرد و پتانسیل‌های سرمایه‌گذاری در بخش‌های معدن و انرژی را بررسی می‌کند. (CRS conversations, 2007) سرمایه‌گذاری‌های عمده شامل توسعه معدن مس عینک

(متوقف شده به دلیل مسائل امنیتی) و کسب حق توسعه ذخایر نفتی حوزه آمودریا توسط شرکت CNPC در سال ۲۰۱۲ است. مسیرهای حمل و نقل و تجارت از افغانستان با طرح کلان منطقه‌ای چین، یعنی «یک کمربند، یک جاده (OBOR)» که نسخه چینی جاده ابریشم جدید آمریکا است، هم‌خوانی دارد.

د. ملاحظات ژئوپلیتیک و موضع در قبال آمریکا

موضع چین در قبال مداخلات خارجی با احتیاط همراه بود. یک هیأت چینی در دسامبر ۲۰۰۰ با ملا عمر دیدار کرد که نشان‌دهنده نگرانی پکن از رژیم طالبان بود؛ با این حال، چین از اقدام نظامی آمریکا علیه طالبان حمایت مشتاقانه‌ای نکرد (کتزمن و توماس، ص ۱۳۲). این بی‌میلی احتمالاً ناشی از ملاحظات چین درباره توسعه نظامی آمریکا در نزدیکی مرزهای خود بود. (کتزمن و توماس، ص ۱۳۲) در مه ۲۰۱۶، عبدالله عبدالله، معاون اجرایی افغانستان، موضع چین در دریای چین جنوبی را تأیید کرد، که این اظهارات نشان‌دهنده نقش رو به رشد چین در امور افغانستان است، هرچند با موضع آمریکا در تضاد بود.

نتایج پژوهش

بررسی‌های تاریخی نشان می‌دهد تاریخ معاصر افغانستان، به‌ویژه در قرن بیستم و آغاز قرن بیست و یکم، شاهد مداخلات گسترده قدرت‌های بزرگ و منطقه‌ای بوده است که به‌منظور تأمین منافع ژئوپلیتیکی، ایدئولوژیک و اقتصادی هریک از کنشگران خارجی رابه عرصه افغانستان کشاند. تحقیقات نشان می‌دهد این مداخلات تأثیرات عمیق و شگرفی بر ساختار اجتماعی و سیاسی افغانستان بر جا نهاده است. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، رقابت برای نفوذ در افغانستان شدت گرفت. پاکستان، به‌عنوان همسایه نزدیک افغانستان، با بهره‌گیری از اختلافات قومی و منطقه‌ای، از گروه‌هایی چون طالبان به‌عنوان ابزاری برای تضعیف نفوذ رقبای منطقه‌ای خود استفاده کرده است. این مداخله به تقویت طالبان و دیگر گروه‌های افراطی کمک کرد.

بررسی‌ها نشان داد عربستان سعودی نیز با حمایت‌های ایدئولوژیک و مالی از گروه‌های افراط‌گرا در افغانستان، به گسترش نفوذ وهابیت در این کشور مبادرت نمود. تأسیس مدارس دینی و تزریق منابع مالی از سوی این کشور، به ترویج ایدئولوژی خاص خود در منطقه کمک کرد. تحقیقات حاکی از آن است که ایالات متحده آمریکا نیز با هدف تأمین دسترسی به منابع انرژی آسیای مرکزی و مقابله با نفوذ ایران، به‌طور غیرمستقیم از تحولات افغانستان حمایت کرده است. هرچند واشنگتن به‌صورت مستقیم از طالبان حمایت نمی‌کرد، اما از طریق پاکستان و عربستان سعودی کمک‌های مالی و تسلیحاتی به این گروه ارائه می‌داد.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که دخالت‌های خارجی، از جمله حضور نظامی شوروی و حمایت‌های ایدئولوژیک و لجستیکی کشورهای غربی و منطقه‌ای، در شکل‌گیری و تقویت گروه‌های افراطی در افغانستان نقش محوری ایفا کرده‌اند. تعامل پیچیده عوامل خارجی با شرایط داخلی، بستر لازم برای ظهور گروه‌هایی چون طالبان را فراهم آورد و حمایت‌های مالی و نظامی از مخالفان دولت مرکزی افغانستان موجب تقویت این گروه‌ها شد.

منابع و مطالعات

- اسکندری، مصطفی. درآمدی بر جریان شناسی مذهبی افغانستان. تهران: مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، ۱۴۰۲.
- اندیشمند، محمداکرام. راه حل دخالت پاکستان چیست؟ کابل: نشر سعید، ۱۳۸۶.
- انصاری، خواجه بشیر احمد. افغانستان در آتش نفت. کابل: میوند، ۱۳۸۲.
- پولی، میسایل، دوران، خالد. بن لادن کیست؟ ترجمه مهشید میرمعزی. تهران: روزنه، ۱۳۸۰.
- تمنا، فرامز. افغانستان جدید و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران: نگاه افغانی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۷۸.
- جلال‌زاده، سید مجتبی. بررسی تأثیر پیمان‌های راهبردی (۲۰۱۲) و امنیتی (۲۰۱۴) «افغانستان - آمریکا» روابط افغانستان با کشورهای همسایه در چارچوب حقوق بین الملل. فصلنامه سیاست، سال چهارم، شماره سیزدهم، ۱۳۹۶.
- دهشیار، حسین. سیاست خارجی آمریکا در افغانستان. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰.

رحمانی، نرگس، حسینی، عباس. پس از انزوا، بررسی سیاست خارجی افغانستان. کابل: مرکز مطالعات راهبردی، ۱۳۹۱.

رحیمی، سردار. ژئوپلیتیک افغانستان در قرن بیستم. کابل: انتشارات سعید، ۱۳۹۱.
رشید، احمد. افغانستان طالبان، زنان، تجارت مافیا و پروژه عظیم نفت در آسیای مرکزی. ترجمه خندق، نجله. تهران: نشر قلم، ۱۳۸۱.

سانچارکی، فاضل. موانع پیدایش حکومت کارآمد در افغانستان از ۲۰۰۱ به بعد. تهران: انتشارات کلکین، ۱۳۹۹.

سرافراز، محمد. جنبش طالبان از ظهور تا افول. تهران: سروش، صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰.

صفاری، غلامعلی. طالبان. تهران: مؤسسه مطالعات اندیشه سازان نور، ۱۳۹۵.
عباس‌زاده فتح‌آبادی، مهدی. «تجاوز نیروهای اتحاد جماهیر شوروی به افغانستان و سر برآوردن القاعده». مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی. شماره ۲۵۸. ۱۳۸۷.

عبدلی، علی، جهانی‌راد، حجت‌اله، مرادی، بهرام. افغانستان پسا ۱۱ سپتامبر و امنیت جمهوری اسلامی ایران. تهران: انتشارات اندیشکده روابط بین‌الملل، ۱۴۰۲.
عفیفی، زینب. اسامه بن لادن. قاهره: دارالعلم العربی، ۱۴۳۲ هـ.ق.
عماد نداف. اسامه بن لادن یک نفر از یک میلیارد. ترجمه عثمان ایزدپناه. تهران: انتشارات عابد، ۱۳۸۱.

فرزین نیا، زیبا. پاکستان. تهران: مرکز پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی وزارت خارجه ایران، ۱۳۸۰.
فرنان، ابرژونوا. «افغانستان یا محل تلاقی دو شط منات و دلار». ترجمه علی‌محمد امیری. مجله یغما. سال ۱۳. شماره ۷. مهر ۱۳۳۹.
فیاض، محمد اسحاق. پشتونستان چالش سیاسی افغانستان و پاکستان. قم: انتشارات معصومین (ع)، ۱۳۸۷.

گلر، آرماندو، استاهل، آلبرت. «بازی بزرگ جدید به نفع چه کسی: منابع راهبردی در آسیای میانه و افغانستان». ترجمه سعید تقی‌زاده. فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز. دوره ۴. شماره ۴۷. ۱۳۸۳.
محمدی، غلام‌محمد. پشتونستان خواهی عامل تباهی افغانستان. کابل: انتشارات سعید، ۱۳۸۸.
مژده، وحید. «بازی قدرت‌ها در افغانستان و شکل‌گیری طالبان». گفتگو از محمد عطایی. چشم انداز ایران، شماره ۵۳. دی و بهمن ۱۳۸۷.

نوریان، رضا. «اولین میزگرد مشترک ایران و افغانستان.» فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز. سال ۱۳. دوره ۱۴. شماره ۴۶. تابستان ۱۳۸۳.

هاشمی‌مقدم، امیر. چرا افغانستان (برای ایران) مهم است؟ تهران: کتاب راهبرد، ۱۴۰۰.

واعظی، حمزه. هویت‌های پریشان. تهران: مرکز مطالعات راهبردی وزارت امور خارجه، ۱۳۸۹.

وردون دیه‌گو - هاریسون، سلیگ اس. پشت پرده افغانستان (فرصتی که از دست رفت). ترجمه اسدالله شفیعی. تهران: انتشارات بین‌المللی المهدی، ۱۳۷۹.

یوسف زهی، ناصر، فرزانه‌پور، حسین، بخشی، احمد. «آسیب‌شناسی روابط بازرگانی ایران-افغانستان از منظر رهیافت اقتصاد سیاسی: ۲۰۱۸-۲۰۰۱»، پژوهشنامه علوم سیاسی. سال ۱۳. شماره ۲. بهار ۱۳۹۷.

Huntington, Samuel, *The Clash of Civilizations and the Remarking of World Order*, Simon and Schuster, New York, 1999.

سایت‌های اینترنتی

سید عبدالله نظامی، «وهابیت و طالبان اختلاف این دو در چیست؟»، ۱۷ فروردین ۱۴۰۱ - ۶ آوریل ۲۰۲۲، منتشر شده در: **BBC Persian**

نرگس اعتماد، «افغانستان را مکتب خانه وهابیت نسازید»، دوشنبه ۱۶ سرطان ۱۳۹۹، منتشر شده در: **Jomhor News**

«عربستان سعودی برای ایجاد یک مرکز اسلامی در کابل چک سفید امضا داد»، منتشر شده در: **BBC Persian**

مدنی، حسین، «چرا از چک سفید سعودی نگرانم»، منتشر شده در: **Jomhor News**

مجمع فرهنگی انقلاب اسلامی افغانستان، «ایجاد مرکز «ملک عبدالله» پناهگاه تروریست‌ها و گروه‌های افراطی است»، ۸ آذر ۱۳۹۳، منتشر شده در: **IQNA**

«ایجاد مرکز «ملک عبدالله» پناهگاه تروریست‌ها و گروه‌های افراطی است»، منتشر شده در: **Tasnim News**